21

MS 437/1-3.

Dr. Veress Endre:

Befejezetlen értekezések Hunyadmegye történetéből

*

Részletesen:

A Magna Curia kastély A dévai uradalom 1767-ben Gróf Haller János A Rákóczi-forradalom Hu- nyadmegyében	}	20 l.
		43 l.
Dévai gazdasági számadások		18 l.
Vajda-Hunyad kétnapi év előtt		50 l.
összesen		131 lap

28 folió

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Ms 437/11.

2 íves

A Magna Curia kastély
a dévai uradalom 1767-ben

Gróf Haller János

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A DÉVAI „MAGNA CURIA" ÉPÜLETÉNEK I-ső EMELETI ALAPRAJZA.

1:100.

Felvette:

Déva 1902 decz. 15

Nádasdi Lezsó
mérnök.

Ltsz 437/1.

Tekintetes

Dr. Veress Endre

min. tanácsos úrnak

Kolozsvár

(Erdélyi Museum)

Ugyula

Karácsonyi

felvétele

A dévai uradalom 1767-ben.

A dévai uradalmat, mint kincstári birtokat III. Károly (Kivált az olasz Visconti-ek ajándéka volta (Gyula tartozékaként adományozta 1731-ben) ő Visconti pedig Prof Haller Jánosnak mint barátjának 60,000 forint (Kallerkői) 1743-ban adott, midőn a törökkel vívott harczokra Erdélyben a jövőjét dolga bizonytalan volt.—

Prof Haller Erdély kormányzója (1734 nov 22—1756 október 18-ig) haláláig, és neje Vargyai Daniel Zsófi. 1742-től, azon uradalom kerülhet vételétől 1767-ig bírta özvegy Hallerné férje halála után is. Ekkor a kincstár megtámadta pénzel s az erdélyi udvari Cancellaria két irnoka által Virtos Ferenc és K. Horváth Antal által öszeíratta, leltárba vétette az egész dévai uradalmat, s annak felett tette mindazon javításokat ujépítéseket, melyeket Hallerék 1743-tól 1767-ig tettek. Az öszeirást az irnokok 1767 julius 6-tól ugyanazon hó 23-ik napjáig hajtották végre és befejezték s beesküdtetvén még Vépuni élő tanuk (116 tobornyi) leltár alapján. És e leltár ezen gyüjteményébe jövőre, belőle az alábbiakban ismertetendő 352 j. hold 1294 □ öl
A javítások és ujépítkezésekre összegezve 5 év alatt 6803 rhfn 52¼ kr
az uradalomnak ezen idő alatt történt vissza váltásáról
Összes egész összeg 42,095 rhfn 8¼ kr

A dévai uradalom birtoklási czime iránt megtevén támadva özveg Haller Jánosné Daniel Zsófi az udvari Kamarától 1768-ban (tólna ki: ujjá) Vecsébe indult vejével gr. Gyulai Ferenczczel tábornokkal (generálisával, "hidegi, tűrnavaros időkben") ki leányát Hallert Károlinát tartotta nőül. Megérkeztek Vecsébe 1769 januar 19-én s ott voltak október 3-ig. A hosszas és több rendbeli tárgyalásokon, melyek a Kamarából és az erdélyi udvari kancelláriában tartattak, Gyulai képviselte anyósát. Ő jött pünktelen hol Kaunitz és Starhemberg hercegekhez, hol a Kamara elnökéhez gr. Hatzfeldhez, Schlickhez, Festetichez, Brukenthalhoz ezen ügyben. xx) Folyamodott az e tárgyban alakult birtokügy határozata ellen Mária Terézia Őfelségéhez is, kinél anyósával együtt többször

P) a Bécsben 1743 aug. 19-iki Kelt adományozási szerződés kivonatát ld. Történelmi Tár 1899-iki XX. Közlemények 100. lapján.

x) Coram: Conscriptio ima cum aestimatione aedificiorum neo-erectorum, meliorationum, reluitionumque quarumlibet ab anno 1743 ad annum 1767 diem 23 Julii in dominio Devensi factorum.

xx) A dévai dominium ügyében való bécsi felvárosait körülményesen leirja gr. Gyulai Ferenc naplójában, kiadta az Akad. Tört. Bizottság 1886-iki VI. Közlemények 593—603. lapjain.

Ms 437/2.

12

A dévai uradalom 1767-ben.

A dévai uradalmat, mint kincstári birtokot III. Károly
(Kivált az olasz Visconti-ak gyula tarcsegyéki adományozta 1731-ben)
Visconti-nak ajándékozta (tüstvolgálatjaiért.) Visconti pedig
(kalleréki) gróf Haller Jánosnak mint barátjának 60,000 frtért adta el
1743-ban, midőn a törökkel vivott harczokra Lódélyben a jószágot
[illegible]

---

†) Visconti-nak az a „nagy meritumа" volt III. Károly előtt, hogy midőn az Spanyolországból Bécs felé jött, elfoglalni a örökölt trónját, az ellenséges területen és országokon át Visconti „mindenütt battaillon-charzában hirta ki az árumája 3 felszéjét," kik „gyalog és lovasok" gyalogi Gyulai Ferencz ezredjében, az Abafi-féle „Haramiák" 1886-iki VI. Kötete 596. lapjáig

---

tette mindazon javításokat ugyanott 1743-tól 1767-ig tettek. Az összeírást az irnokok 1767 julius 6-tól ugyanazon hó 23-ik napjáig hajtott ál végre és bevülték a beesülteket még vépint élő tanuk vallomása alapján. És e (116 lakosnyi) lelkes város (gyüjtő-kerületébe jutván, belőle a alábbiakban ismertetett 5 ezred a dévai uradalom XVIII. házasi viszonyait.

A javítások és ujépítkezések összege 15 év alatt 3529 frt 52¼ kr
az uradalomhoz ez idő alatt történt visszaváltások 6803 frt 52¼ kr
összes összeg 42,095 frt 8¼ kr

A dévai uradalom birtokláni czime iránt megtevén Társadzóvegy Haller János né Daniel Ozofi az udvari Kamarától, 1768-ban (tőlnek ujdonj) Précsbe intézett vejével gr. Gyulai Ferencz generálisával, leányát Haller Károlinát tartotta nőül. Megértek Brestbe 1769 januar 19-én s ott voltak október 3-ig. A hosszas és több rendbeli tárgyalásokon, melyek a Kamarából és az erdélyi udvari kancelláriában tartattak, Gyulai képviselte anyósát. Ő jószt fiúntelen hol Kaunitz és Stahremberg hercegekhez, hol a Kamara elnökéhez gr. Hatzfeldhez, Schlickhez, Festetichez, Brackenhalhoz ezen ügyben. Folyamodott az e tárgyban alakult birtokossági határozatu ellen Mária Teréziához is, kinél anyósával együtt többször

---

P) a Bécsben 1743 aug. 19-iki Kelt adományozási szerződés kivonatát ld. Történelmi Tár 1899-iki Kötete 100. lapján.

*) Czime: Conscriptio una cum aestimatione aedificiorum nec-non rectorum, meliorationum, reluitionumque quarumlibet ab anno 1743 ad annum 1767 diem 23 Julii in dominio Devensi factorum.

xx) A dévai dominium ügyében való bécsi fáradozásait körülményesen leirja gr. Gyulai Ferenczné naplójában, közli: Abafi-féle Haramiák 1886-iki VI. Kötete id. h. 593–603. lapjain.

2

járt
~~volt~~ kihallgatáson.....x) Volt is az utánjárásnak eredménye, mert főkép a Cápárné óhajtására az uradalom ~~pénzek~~ pénzek-birtokok kivételével, amely 60 esztendeig meghagyatott 150,000 forintban Hallerné, ~~Daniel Zsófi~~ és örökösei részére, Kezén, biztosítandó azon adomány levélben a lejárat után ezen zálog összegen kívül az építkezések és javítások megtérítését is. Ilyen volna a kamara és az erdélyi Kancellária véleménye az arelőtt volt, hogy az uradalom beesültessék meg és a belső összeg nek 150,000 ftson felül eső értéke után 5% kamatot fizessen az özvegy és csak 30 éven át birhassa.

Daniel Zsófi végrendeletes özvegységét 1783 november 12-ei bekövetkezett halálával végezte be, melynek egyik emlékéül ma is látható a Nagy Vásárhelyi ref. Kollegium templomában falra festett, gyönyörű, cifra oromzattal ellátott temetési záplója, és a latin nyelvű feliratában ~~megtalálható~~ jellemének rövid leírását.x)

(A Hunyadi Daniel család leszármazása és tagjainak rövid életrajza (Budapest, 1896.) 264–266 l.)

Korjellemző az, a mit Gyulai egy ifjú kihallgatás leírásával kapcsolatban elkészít feljegyez: Szent-Lőrinc napján (augusztus 10-én) estve 6 órakor fehérgyapjunk ódon advan audientiára a városi residentiájában a [magam] anyag ő nagyságának, azon audientiában, valamint a többiben is, nélkülem a jelen kellett lennem a tolmácsolás kedvéért is, minthogy ő nagysága németül nem tudott, a régi időben nem tanulván az erdélyi kisasszonyok a német nyelvet, a mint ma most tudják, tanulják nemcsak a németet, hanem a franczia nyelvet is; ezért is a régi kisasszonyok gazdaasszonyságot tanultanak, a mostaniak pedig pompát, különb-különbféle figurás táncokat, comediát, operát, etc. (Naplója id. k. 299. lapján.)

xx) amennyiben: Dobrát, Herendet, Hallerné a Land-Militia-nak, Fatrinát, Kanocsk és Aranyost a montanisticum-nak arra itt; Gyulai feljegyzése, ugyanez, a 600–601. lapon.

A felvételek, mérések hiteles, alkalmas gyakorlattal bíró pallérozó mesterek, pallérok közbejöttével, illetőleg felvétele által ép körülmetten, elkerülve az udvar v. agy kastély keleti szeglethúzától v. a agyi a hombokrattól, minden pontját külön külön felvéve annak részleteit, padozatát ablakait, ajtait, minő fából valók, mekkora hossza, széle, hány negyfélől, mivel vannak fedve, az ízlésbe amennyi régiség emlék s azok mennyibe kerülnek, ács, kovács, kőmíves és egyéb munkák val együtt. Mekkorák a pincéi, hány negyvenes hordónak való helye van, stb.

Az eltő lapon lapokon le vannak írva a pobák, termek, és az átellenes lapokon pedig a kimutatás, hogy ami és amennyibe került. anyag, munka és napszám.

A felső emeleten (superior contignatio) 13 vol poba.

Az alsón is 13. poba. Tetőző kúrák, konyhák, kamarák. Rötvony, az egész udvarnak díszes, kerítése. Cirpó tűtők, istálló, magtár

Szemes bíztok (allodium dominale) fekszik a Cserna

Vagy egy mellett.

Kő Vagy téglával boltozott híd a malmon folyik

Majorsi Vagy Curiabiró háza deszkából, két szobával, fedve

Vagy halmával.

Fűzfűző ház, istálló, Curia, malom házam, az eltő

a Bolgárd körött a Cernán, körül a Mavshon két alól

hajtó részével, a másodikkal (melynek körül pőnek kivatik pinkén

a Cernán, körül a vámhelyen előbb 3. később négy kerekkel; a harmadik

melyfelinek hivatik. pinkén a Cernán a Vénus felső végén

két kerekén.

Koresmák

1. a mely Vám koresmának hivatik, a Cernán mellett, át ellenben

a harmincadi házzal, két pobával egy Vas kamarával

2. a Dobolyi úton, a mely Fordainak is nevezetik

3. a Kovács utcában

Vs 437/2.

7. 4. a Sváb uteában 4

Boltok, melyeket Hallerék építtettek a Keresztelő
nek évi kapenbérbeadás végett, határral a Kovács úteában
a piacron Lelet felé.

1. Kőház új, bolcsozott, cserép födéllel, melyben Bosnyat Istvánné
Keresztelő Lélt. Hossza 7öl és 4 lb. pálosztege 3öl. 3 lét
Ormig
3 hánsk. Productive universa 28 öl, mely a kömivesek
napszámokkal munkával és arannyaggel beppítés 46 e ífrt
ve beütöltetett; 5200 cserép ával 6 frtjával 31 ífrt
80 fenyő gerenda ával 5½ krajcárával számítva 68 ífrt 12 kr
50 Cserfa gerenda ával à 1 ífrt 50 " —
660 pál deszka ával à 6 krajcár 60 " —
630 léc ával à 3 " 27 " 30
8 darab erős cserfagerenda à 30 kr 4 " —
300 " vas szeg à 1½ krajcár 9 " 30
4000 léc szeg à 2 frt 8 " —
Épitési és munka díja 100 " —
Asztalosi " 36 " —
Üvegesi " 18 " —
862 12

2. Kereskedő bolt, egy ív nyugatnaron fedél alatt, utcaban
3 Követlen ennek szomszédságában, egy ennis jószágon
Kereskedő kő bolt
4 Külön egy kis bolcsozott kő bolt

Ezen területen a Mocsomellett a hegyek tövében
folyamossal át ellenben midőn az előtte az ország útnak
ut Sáros és Eperjes felé Sar átmenő kút igen mélyen találtatik
annak sárától ezen kellett ügyeltetni, nagy költséggel, annyira
helyezett, egyenesbe vétetett, a külső fülke kő falból megerősítte
tett és a vízfolyásra fürtleges 13 kő ereszcsatornával ellátatott,
afelett kemény tergerem által beboríttatott s kövekkel kirakott
lett. (Ez Hallerék által) 50 négyszög ölben 600 frt. számítással és
útkövezés 400 frt, 33 kétlebb tergerem 6 frt 30 kr; 198 hosszab

Sorfolgerenda à 20 kr. 99 frt. Aisomuka 11 frt.
Ar egész mü 101 Ffrt 20 kr.

Miután a Magna Curiàn és azon kivül Déva városában és annak területén a Haller fiúnok és neje Daniel Zsofia által tett ìgy és helyre állitotte épületek öszeirását és beesèsèt elvegezte az irnokok, mentek a Hunyadmegyèbe feblaretts a dèvai irodalom hoz tartozó Vultsest birtok tenübetérés

Ott az orsag ut mellett találtak egy vendegfogadót, vagy kocsmát, melyben arult 4 póba, köpinere 3 negyenes hordó nagyságu, ìdtálló, bün, kent.

Jovan lementek a dobrai jóràsba, a Lápvìz bìzdbe (mely kutonlóan a nevezett irodalom testéhez tartozott) sitt is vôlt az orsag ut mellett egy vendegfogadó 4 pobával; köpinere 7 negyenes hordó befogadàsàra, ìdtálló, pinz, ctür, és két tinöl burakás.

Roskuy falun felül ète a dobrai jóràsban a hegyek ès dobra folyó kèrüle papir malom, és fünèzmalom működött.

Vàsàrok tartàsok vagy cserèlések Dèvàn.

1743. nyarán a piacon a patak mellett egy sepsi kaszel, melyebb clapputvolt a vizi fèle fölö a Magyar uteran felül 100 frtère. (375 frtère.
1744. örsén Bukes kutkestöl a Dalkovianum gyst Dèvai èsegyplöt a felsö Cikmálban
1747. kavarsán egy telet a Cik áturàl Korolei fürefes Bernstet 443 fr 45 kr. értèkben.
1748-ban a piacon kèzen a Gremiré utra mellett vadalmi Korona 481 frtos kon.
1750 nyarán a Magyar uteràn a Chipri és Mokus vèk Cörötz Rocsot fürefsörzsöt
1754 èjjen Popa Trifanbéli 3 telet 75 forintan.
1756 èjjen Vajda fözsefes Tordai kisplötöt a Korvàcs uturàl délre
ar uromi telet pompidatzok 6 fogadó 233 frt 20 kr. árban.

6

a Körép Chr. Müllen egy pölö Franciscus Miklós özvegyétől 136 forinton.
" Mihai Fejérvári János és Apatalvi Gaspár özvegyétől egy pölö 96 ftonn.
" Hartinyi Sámueltől Papdombja alatt egy pölö 10 forinton.
1757 Joannidin Bulgartól egy pölö a Chr. Müllban 36 forinton.
1759 özv. Hartinyi Sámuelnétől - Tipa Agnestól a Kovácsutcában egy pölö 93 forintonj
a Nagy Mill a Kastely fölött a Macskári pölöig 369
1000 ölnyi terms. több debrai polgároktól. 369 (pr 10 kr.-ion)

Városvalasztó Dévám Cívül

1749. elején A debrai jiratban Kosen b. Nalácz Lajostól
1000 rhfrt egy bizt. " bizotat Haller János
ugyanazon összegért át engedte Kolonai Adámné Dévai
provizorától, Karó és neje életére Haller és Hallerné
1748. tavasz Kövér Karó bizotat Stantsek és Ohaba a Dirsdefi
prediummal a Nekrasi rét felével, alpesten Veress
Ferenctől 1200 rfrt. Cruten aron javak ugyan aron
összegért át adták Hallerék Bethlen Istvánnak. Később gyerg
1766-ban özv. Hallerné ujból vissavette Bethlentől. Kiépítési
aron idő alatt tett épitkezési költ is segélyül
1754. elején Nalácsi Rhchel tól
bizotat Zarándmegyék 6 4000 mfrt = 3333 rft 20 kr
Ezen visszaváltatok összege 25 év alatt, ennek felében 6803 rft 52½
a pusztától és uj épületek " " 35291 rft 16 kr
Összesen ~~fél millió~~ 42095 rft 68½ kr

Mind e gazdagság szétmállott. Haller János emlékét és feltrége
nem más rakt az általuk nagy dísszel kijavított épitett palota tartja fenn.
~~a Bethlen emlék által épitett épület a terembe lábban~~
~~a palota~~ sokat, bécsi
~~és Kápolnái, faragásai és Kapui, mesterek dísze~~
~~mesterek faragásai bejáratai állt,~~ emlék jelétől és emlékétől
tanúskodnak?! S hová lett a curia udvarán és a „világos kert" közepén
Hallerék
jelállitott két dísztér, mesterek vitt egy kőkréttyel a „Genyő"
forrásából
~~ök~~ vezetékek le ~~alla~~ annak a városnak a dagadalára,
mesterek élvezheti ~~fenn~~ irónak ~~mainap~~ ma sincsen?!

Kovács József.

7 A felső emeleten az első szoba nagyon díszes volt. A szoba északi falában volt egy díszes olasz kandallló, rajta a Haller-Dániel család művészi kivitelü czimerével és más díszítésekkel, melyeknek motivumával megegyezett a szoba mennyezetének díszítése.

A második szoba mennyezetét is czinos tölgyfa faragványok ékesitették. Ebben a szobában volt egy művészi kivitelü szobor is.

A negyedik szobában is különböző fajtájú szobrok, faragványok és más művészi kézimunkák vetekedtek a szoba díszével emelésében. Itt volt egy ülő török emberke a szobra, egy díszes bécsi kandallló szintén a Haller-Dániel család czimerével ellátva. Általában ez a családi czimer az épület több részén szemlélhető vala. Igy például az épület keleti részén, melynek művészi hatásat sárkányok emelték, középütt szintén látható volt a Haller-Dániel család nagy művészien kidolgozott czimere.

Az alsó emeleten már díszesebb találkozunk, noha itt is a mennyezeten levő faragványok, az elhelyezett kályhák leirásából még minden elég czinos szobákra lehet következtetni.

A Kaplnai és Toronyai leirásából érdemes az eredeti szerint közölni a következőket:

„Porta elegans lapidea fornicea ex fundamento nova interior ad aream Curiae ducens." Itt

%

van elhelyezve egy „ statua fabrefacta in
medio muri Beatissimae Virginis Mariae
dextra manu IESVM tenentis, ad latus
vero utriusque ejusdem duo statua fabrefacta
angelorum speciem repraesentantes, in alio
autem versus meridiem frontispicio, aequae
duae columnae rotundae ad lapides fabre-
factos elevatae Statua Sancti Floriani cer-
nitur, ab utroque frontispicium mar-
ginibus lapideis fabrefactis condecoratae.
Supra hanc portam in medio Turris lapi-
dea elegans, totius Curiae decus et orna-
mentum est, fundamento nova erecta eta.

Déva ékessége.*)

Déva ékessége a várhegy és annak koszoruja a vár. Alatta kanyarog Erdély főfolyója a Maros, s mintha ezt is megbüvölné a természetnek e ritka szép alkotása, elmegy alatta, meg visszatér, ágakra oszlik, berkeket alkot, s hosszu kanyarulattal int búcsu tekintetet. Kis hegyek, nagy hegyek vizében tükröznek, a nagyági aranyhegy szeszélyes gerinczczel, sziklatetőivel, oldalán hegyomlás, zöld erdő, sárga mező, szétszórtan sok apró ház, csillogó tornyok a messze távolban, kék hegyek, hófedett bérczek mind csak arra valók, hogy hódoljanak Déva tündérének. Rege szól róla ugy a román, mint a székely nép ajkáról; megbámulja minden utas, ki a gyorsan elrobogó vonat ablakából feltekint e kupra s a vég letünt időknek büszke emléke megmarad sokáig emlékezetében.

Vegyük el Dévától a várhegyet és soha senki sem fog beszélni a városról.

A mily gazdag külső szépségeiben, ép oly érdekes és vonzó a történelemben.

Ember lakta hely volt réges-régen, még a történelem előtt, mikor még nálunk nem irtak az emberek, oly időben, melyről csak csontok, cserepek és kőszilánkok beszélnek. Mikor az ember nomád életet folytatott, kövér kecskét, juhot legeltetett a dús fűben, mely a Maros völgyét elboritá, s ha a haragos folyó hullámai feldagadtak, a várhegy sziklái alatt huzta meg magát barmaival és minden vagyonával. Lassanként a kunyhók felszaporodtak s a magyar-utczai patak mentén, a hegyoldalban mindenütt ma is feltalálható tüzpadok, e régi patriarchalis életnek a nyomai. Nyáron laktak a völgyben, télen a hegyoldalokon a hatalmas tölgyerdők védszárnyai alatt. S milyen szép lehetett akkor a Maros völgye, mikor a tölgy hatalmas koronája a Maros vizében tükröződött!

Ez ősi nép, melynek még nevét sem tudjuk, halmot emelt halottainak (Kunhalom, tumulus), igy látjuk ezt ma is Pad, Piski, Szent-András és Szántóhalma (szenthalom) felett; sánczot hányt az alkalmas helyeken, igy az aranyi hegyen Piski fölött, a dévai várhegyen, mely alapja lehetett a későbbi kőfalaknak, s mint kisebb fiók-erődítések hozzá csatlakoznak a Besán egyik előfokán, a katonai lövölde mellett és a Rocs nevü hegyen egy-egy kis erődités.

A mint a lakosság mind jobban tömörült, hozzáfogtak nagy munkaerővel a kőfalak épitéséhez; a tapasztalat és természet nyujtotta előnyök győztek a hely megválasztásában. Igy jutott a Maros-völgyén ugyszólva az első hely Dévának. Hatalmas concurrensse, az Aranyhegy, kopaszon maradt, büszke fejét nem koronázza vár, csak az ősi futó árkok láthatók rajta ma is.

Mikor épült Dévàn az első várfal, melynek köveit mész-vakolat tartotta össze? Arról irott emlék nincsen. A szájhagyomány egy tündérmesét hagyott hátra Déva, Arany, Kalánról, (lásd: Hetyey G. „Gyöngyvirágok") mely azt a küzdelmet tünteti fel, mig a három hely közül egyik, Déva, kivált és állandó várat kapott. A székely népmonda épugy mint a román, egyöntetü cselekvénynyel adja elő a várépités küzdelmét Kőmives Kelemen és Manole balladájában. (L. Mailand Oszkár népköltési gyüjt.) Hogy melyik igazabb, melyik az eredeti, azt döntsék el a nyelvészek, nekünk e ködülte homályban annyi igazunk van, hogy a kőfal megállott a szirttetőn s áll ma is. — A későbbi nemzedék majd bontott rajta, majd hozzá épitett; de ezen legősibb falakat a belső várban kell keresnünk, ott a hol a kő-

*) E dolgozat első alakjában a „Hunyad" 1897. évf. 24, 25, 27 és 28. számában jelent meg.

szál közvetlenül érintkezik a rakott fallal. Mintegy méter magasságig változatos hullámzásban látható ez ős falazat ma is, a belső várkaputól jobbra.

Általában négy időszakot különböztethetünk meg az épitésben, a következő sorban;

1. A belső vár, melynek falai a hegykùp legmagasabb ormát 20 m. széles és 30 m. hosszu kiterjedésben koszorúzták. Nyugoti legmagasabb részén, a szőlők felé tekintve állott valószinüleg az ős váraktól elmaradhatatlan öreg torony, (a franczia eredetü donjon), melynek alakja kerek és szögletes volt. A kerek forma ujabb, a szögletes régibb. Ezt övezte sokkal nagyobb terjedelemmel a külső vár, mely a mai alsó kaputól merészen a szikla-tetőn egyenes irányban haladt fel az első terraszig, itt megtörve tompa szögben képezte a mai délkeleti oldalt egészen a keleti sarokig; onnan lejtősen haladva, mérsékelt ivben visszatért az északi oldalon az első kapuig, az eredeti kiinduló ponthoz.

Hogy mily rengeteg munka és erőfeszités kellett e müvelethez, mutatja a sziklatalaj ma is, az ugynevezett várutja, melyet teljes hosszában az altalaj szikláiba vésték, s az ékekkel felfejtett kövekből rakták össze a kőfalat az ut mentén balról. A kőanyagot tehát helyben fejtették ki, s homokot is közel találtak az északi lejtőn, a forrástól nem messze, mit sárgás szinéről ismerhetünk fel. A vizet a forrás szolgáltatta, mely elég bőven bugyog fel ma is elhagyatott állapotban az északi lejtőn. A kövér mészszel készitett vakolat kőkeménynyé vált az idő hosszu lefolyása alatt, ugy, hogy egy tömör egészet képez, s csákánnyal is nehezen fejthető szét.

2. Ez ősi falazat igy állott valószinüleg a Hunyadiak idejéig (1440), ekkor azonban lényeges változás állott be. Nevezetesen a belső vár kapuja kiépült, pinczék, raktárak keletkeztek, melyek fölött elég tágas lakószobák emelkedtek. Kibukkan a falakból nehány faragott kő, erkélytartók, gyámkövek, ajtóküszöbök maradványai, sőt a csiszterna mellett egy gyönyörüen faragott csúcsives ajtószegély-kő, pálcza-tagozattal, melynek ma csak igen csekély töredéke látható; de ezelőtt 14 évvel még teljesen ép volt. Ezen ajtószegély mássa épen meg van a v.-hunyadi várban, az ugynevezett Bethlen-tractusban. De, hogy nem Bethlentől származik, azt mutatja a styl, melytől a Bethlen-féle épitkezés teljesen elüt. Csak ugy került ott is, mint épitő anyag a Bethlen-féle épités közé, mint használhatót felhasználták. Ép igy lehetett ez a dévai várban is. — Nem sok bizonyitékom van rá, de sejtem, hogy a dévai várnak második korszaka a csúcsives volt a Hunyadiak alatt. Ekkor épült a mai ev. ref. templomunk ma is fennálló csúcsives része, várkeritése és a torony, mely a templomtól távol állott és a várkerités egyik erődités képezte. Hunyadi mindenütt német mesterekkel épittetett csúcsives stylben s igy kerültek a dévai várba is csúcsives elemek.

3. A második korszak hosszu ideje az Árpádok alatt és idegen királyok alatt végig huzódik egészen Bethlen Gáborig (1621), s hogy ő volt a 3-ik korszak megalapitója, arról irott emlékek s a ma is fennálló épületek egyaránt tanuskodnak. Az ő épitészete már egészen sajátos jellegü. Az ugynevezett telső-magyarországi renaissence, melynek mesterei a Thurzók és Fuggerek alatt Kassa, Bártfa, Lőcse stb. városok épitészetét teremtették meg. Nem nagy térben, kis helyre összehuzódva, gazdaságosan épitettek; a kapukat kis oszlopokra félkörivben, az ajtókat, ablakokat szögletesen és meglehetősen alacsonyan emelték. A lakóhelyiségeket többnyire boltozták, keresztbolttal, lehetőleg tüzmentesen. Ekkor épült ki a vár mai alakjára. Neveeztesen Bethlen Gábor épitette az első és második kaput a már régen fennálló külső vár falaira.

Még pedig az első kaput ugy, hogy a régi falat, éppen egy sarok törésnél földig lebontatta s négy tömör falat huzatott fel négy meter magasságig s erre keresztboltot helyezett téglából, tetejét vastagon földelték be, kereken párkánynyal látták el, hogy a viznek csurgása legyen A régi falazat maradványa még ma is látható az első kapu talajában. Igy épült a második kapu is, csakhogy itt nem kellett bontani s az ősrégi falazatot az ujabbtól gyenge repedés választja el. E két kapu rendeltetése egymástól teljesen elütő volt. Az alsó csak védelemre épült erős szárnyajtókkal, melyek befelé nyiltak, kősarkokon nyugodtak, melyek némelyike ma is megvan. A második kapu a védelmen kivül békés időben istálló volt, kettős ivezetét ostrom alatt erős kapu védte, melyet, ha az ellenség betört, még egy föl- és letolható erős farácsozat állta utját, s ha ezen is áthatolt, ott volt a harmadik akadály, a végső kapu. Az ilyen fajta épitményt inkább csapdának, mint kapunak nevezhetjük, mely valóságos vesztő helye volt a betolakodó ellenségnek. Ugyanis a külső kapu kinyilt, az ellenség betódult, a lehulló rácsozat már terhével, vashegyekben végződő oszlopaival sokat megölt, az oldal szárnyból nyil, dárda és lándsa eső hullott reájuk, s a szörnyü mészárlás elől sem előre, sem hátra nem volt menekvés, mert a külső kapuk becsukódtak.

Bethlen alatt épült a vár keleti sarkantyuja, a mai szentek fölött. Ő volt, ki a belső és külső falak közé még egy rendet, a harmadikat épitette, mely ezuttal a középső várfal. Igy épült a sarkantyu felől a merész hajlásu csigalépcső, hogy a gyalogjárók könnyen és védett helyen juthassanak a középső várba. A Bethlen bástya pedig a foglyok elhelyezése és teljesen ártalmatlanná tételére épült. Felső koronája lőrésekkel erős védelmet adott, mig belsejében csigalépcső egy negyedik védvárfal közé vezetett, honnan ez egyen kivül semmi féle kijárás nem volt. E sáncznak foglyai csak a szabad eget láthatták, az ostromlók felé egyetlen nyilás sem kinálkozott, mig a felsővár falairól minden mozdulatukat megfigyelhették.

A kocsi-ut az alsó kaputól csavar alakban a külső várfalakon belől vezetett a várba. De minő akadályokkal? Először is körüljárja a felső várat teljes körben s mikor a második várfal kapujához közeledne, dobogókra vezet, melyek alatt 3—4 méter mélység tátong s igy halad 30 méter hosszuságig. Itt felvonó hid vezet át a második várfal kapuján, s ha ezen is átjutott, előtte áll a belvár kapuja szintén felvonó hiddal. A kapu felett a kapus részére torony lakás volt, innen vezette a felvonó hid gépezetét, melynek lánczai mélyen horzsolták a kemény követ a sok használat alatt, A hid sarkai kőbe vésve maig is láthatók. Kőbe vésett talajon végre bejutunk a belső várba, melynek szintje egyenetlen lejtő, néha egészen kimagasló és lekoptatott szikláktól szaggatott. Déli és északi oldalán emeletes épületekkel van zárva, nyugati részén, a szőllők felé lépcső vezet a 15 méter vastag falkoronára; két fülke nehéz ágyu számára van elrendezve, mintegy tiz méternyi teret engedve a legénység számára. E helyen gondolom az ős torony falait eltemetve. A keleti rész nyitott, szabad kilátást nyujt a Marosra és a bájos szép vidékre Nagyág felé. Itt beomlott pinczék, földalatti kaszamáták, bedőlt falromok szeldelik át a talajt, ugy hogy a járás sem biztos.

4. A negyedik korszak már a Steinwille tábornoké (1710), ki modern irányban törekedett a várat erősiteni, több helyt ágyu telepeket létesitett, igy a szenteknél és az alatta levő szikla gerinczen, sánczokat ásatott, terraszokat hányatott földtöltésekkel, főkép a szőlők felé, honnan a várhegy támadható volt, kaszamátákat

épittetett a legénység számára. Az ő épitményeit a téglafalak jellemzik s általában kiválik a termés kőfaltól, mely a korábbi épitkezéseknél kizárólag használtatott. Ő hányatta a vár alatt levő csillagsánczokat, ágyu redoutokat, melyek a Maros mentét északi és keleti irányban uralták.

Ezzel bevolna fejezve az épités története, mert a mi később, a jelen században, I. Ferencz császár alatt épült, az csak reperatio számba megy. A falak részeit kifoltozták, többnyiré téglával, ujra vakolták, kimeszelték. Az épületeket uj tetőzettel látták el, ajtókat, ablakokat raktak be, utakat tisztogattak s egyáltalában csak a lakhatóságot mozditották elő.

A lakrészek félfedéllel voltak ellátva, melynek tüzfala kifelé tekintett, a padlásról lőrések nyiltak a szédítő mélységbe, néhol kiszögelő erkély tette változóvá a fal nagy terjedelmét. A fedelekről csatornák gyüjtötték össze és vezették a nagy viztartóba (cisterna) az esővizet, mely itt megtisztulva, még ivásra is alkalmas volt, rendes körülmények közt csak mosásra és tisztogatásra használták. A lakások többnyire boltozatosak és emeletnyi magosak voltak, alattuk a pinczék, melyeknek alja a várudvarral egyenlő volt. Egy őrszoba, konyha, raktár helyiség és meszes gödör egészitik ki a képet, melyet a belső várról formálhatunk.

Az északi sarkon kemény sziklába volt vésve a lőpor tartó akna, mely az egész vár rombadöltét okozta 1849-ben, mikor németek elhagyták és a honvédek foglalták el. Már élelmi szerekkel kezdték megrakni, társzekerek, négy ökrös fogatok haladtak föl a kanyargó uton, mikor az iszonyatos explosio történt, menydörgés szerü robbajjal dültek össze a falak, s a porfelhőből csak órák mulva bontakoztak ki a csonka falak. Lenn a városban nagy rémülés támadt s mire kitisztult a lég, a felcsapó lángok fejezték be a rombolás müvét. Minden hamuvá égett, még a raktárak is kigyultak ugy, hogy napokig égett, szemtanuk állitása szerint, a liszt és szalonna. Az igy kietlenné vált területen czigánybandák ütöttek tanyát s ástak éjjel nappal az alsó zsákmány után. Mindent összevissza turkáltak, beástak betörtek a pinczékbe s napokig hordták csebrekben a bort. Fegyvereket és egyéb felszereléseket széthordtak, pokróczokat és egyéb ruhanemüeket elszedtek, a halottakat levetköztették, a kincses szekrényt mai napig is keresik. — Mindazonáltal emberélet nem sok esett áldozatul, legfennebb négy-öt honvéd, nehány ökörhajtó béres.

A szétrepedt falak azóta düledeznek, minden tél elvégzi a maga pusztitását, ugy hogy alig 50 év alatt 2 méter magas törmelék fedi a vár udvarát, a falaknak csak fele része áll fenn. Mi, kik alulról szemléljük e felséges romok változatos körrajzát, nem is sejtjük, menynyivel szebbek, érdekesebbek és sokat mondók közvetlen közelről, hol minden lehullott kőnek megvan a maga régi helye s a ledőlt falóriások ott hevernek lábaink alatt. Most, hogy az egész várhegy a dévai tört. és régészeti társulat birtokába ment át, vette kezdetét a lehullott és értéktelen romok eltakaritása, az ajtók, kapuk és egyéb bejáratok megszabaditása a törmeléktől, hogy a szemlélő lássa mindennek helyét, megértse rendeltetését. A czél az, hogy kellemes sétát téve, könnyen eljuthasson mindenki a vár belsejébe; a dobogók, felvonóhidak helyreállittassanak, a romladozó falak helyenként kitatarozva, a gyors pusztulástól óvva legyenek. Ki ne óhajtaná, hogy ez érdekes romok, a rég letünt daliás idők változatos emléke minél tovább maradjon fel a késő nemzedék számára?

Ehez persze pénz kell s mig az megjön, az eltakaritott törmelékből kikerült épületkövek eladása fe-

dezi a takaritás költségeit. Lassu, hosszan tartó munka, de idővel mégis kitisztul a hely, fel lehet mérni és megállapitani az alaprajzot s mint a magyar várak egyik legbecsesebb ritkaságát talán nemzeti költséggel lehetséges lesz fentartani. Addig mi kiméljük minden kövét, szedjük össze minden emlékét a várnak s a létesitendő várhegyi muzeumban gondosan eltéve, hagyjuk fenn az utókornak.

Az utóbbi két évtized alatt hatalmas lendülésnek indult Déva város fejlődése. A kis falusi házakat palótaszerü épitmények váltják föl, melyek a modern épitészet szépségeit a belső kényelmes beosztással egyesitik; de mégis páratlanul áll a vár alatt, szerényen meghuzódva az utczák vonalain kivül az ugynevezett Magna Curia épülete. Gazdasági épületek, istállók, pinczék, raktárak, cseléd, felügyelő és ispán lakás tarka vegyülékéből emelkedik ki az egy emeletes, franczia fedelü terjedelmes kastély. Főhomlokzatával délnek néz, széles udvarán át a város felé, hol diszesen, toronynyal ékeskedő kettős kapuzaton át halad tekintetünk Déva legszebb utczája, a főutczán végig. Egykor daliás alakok, nemes vitézek robogtak e kapukon át az ellenség elé; ma a pénzügyigazgatóság pontos hivatalnokai csendesen vonulnak az eperfák árnya alatt, a mindennapi munkához.

Hajh, de a mai nemzedék is szemlélte páratlan gyönyörrel a mi Felséges királyunk és trónörökösünk hadi pompáját 1887. szeptemberében e helyen, amikor az őszi hadgyakorlatok alatt itt tartotta udvari szállását. E kapukon robogott ki naponként a királyi fogat, daliás vitézek tüzes paripáikon kisérték az ifju trónörököst, midőn férfias szépségének teljében kilovagolt a hadgyakorlatokra. **Lezajlott a szép idők szivet facsaró emléke! — Oh dicső mult, oh szomoru vég!**

Valamint a várépitésben az oroszlán rész dicső fejedelmünk **Bethlen** Gábornak jutott, ugy a Magna Curia első épitését, elrendezését is neki köszönhetjük. Itt alapitott csöndes otthont magának a M.-Illyén született (1580.) főur s a rendek 1614-ben hozományul inscribálják első feleségének, Károlyi Zsuzsánnának a regényes fekvésü Déva várát és uradalmát. (Gindely: Bethlen Gábor 238. l.)

Az épület Bethlen alatt csak földszintes volt, erős falakkal és boltivekkel, két sarkán olasz módon kiszögellő torony bástyákkal. Ajtó, ablak faragott kő, sajátságos magyarosan stylizált renaissance motivumokkal. Ilyen volt a tavaszon lerombolt félkörives kapu is, melynek homlokzatán olvastuk e szép biblicus feliratot: „Az ur őrizze meg a te bemeneteledet és kijöveteledet mostantól fogva mindörökké. Psal. CXXI. A. D. 1621.“ **Ez évszám, mely a kapura illesztett czimeres paizson ismétlődött, azt mutatja, hogy fejedelem korában, mikor már a beszterczebányai orsz. gyülésen királylyá választatott, ujra épitette a dévai kastélyt, még pedig felső magyarországi, valószinüleg Kassáról hozott épitő mesterekkel. A Bethlen-család czimerében egy nyíl által átlőtt kettős hatytyut használt, melyet egyik őse, Bethlen János, Zsigmond királytól kapott annak emlékéül, hogy János a király jelenlétében egy lövéssel két hatytyut nyillal lőtt át nyakon. A paizson használt czim a** következő: G. D. G. R. H. D. C. S. P. T. ET. S. C. (Gabriel dei gratia rex Hungariae Dalmatiae Croatiae Slavoniae Princeps Transilvaniae, et Siculorum Comes.)

Sajátságos, hogy egy század mulva báró Steinwille generális tejesen felfogta és tovább fejlesztette e nagy szellem alkotásait, valamint a várban, ugy a curialis épitkezésekben is. Igy javittatta ki a megrongált

kaput, épitett bennebb még egy másikat (most romboltatott le) és huzatott emeletet az erősen épitett földszintes curiára. De nem csak itt, hanem Gyulafehérváron is látjuk ez eljárást, a mennyiben a várban ma is meglévő és Bethlen által épittetett iskolára szintén emeletet huzatott s teljesen a dévai minta szerint alakittatta át. A nagy szellemek kimélik elődeik munkáját, megbecsülik a műalkotásokat; igy Steinwille is megtartotta és gondosan tovább fejlesztette a Bethlen müalkotásait.

A csendes otthon, mit Bethlen annyi bujdosása és szenvedései alatt oly sóvárogva emleget, igen gyakran volt első nője alatt, a házias jellegü Zsuzsánna alatt, magyaros vigalom tanyája. „Nagy lakomákat, vig farsangokat éltek akkor is, mert a fejedelmi párban, főleg magában a fejedelemben mindig megvolt a fogékonyság az élet vidámabb élvezetei iránt s a komoly munka után szeretett és szokott is jó kedvvel mulatni.“ (Gindely.) Még ostromot is állott ki a csöndes fészek Báthori Gábor fejedelemsége alatt, kinek a nagy Bethlen első rendü vitéze és támasza volt. Ugyanis a németek Mátyás uralkodása alatt benyomultak Erdélybe, s Forgách kassai kapitány vezetése alatt Brassónál 1611. julius 10-én szétverték a Bátori hadait, melyben jelen volt Bethlen Gábor is, a mint hü csatlósa, Mikó Ferencz irja, elvesztette lovait. A német hadak Gyulafehérvárt is elfoglalták s onnan Forgách augusztus elején egy derék hadat Déva ellen küldött és megparancsolta a vitézeknek, hogy Bethlen Gábort akár élve, akár halva kézre keritsék. A támadók megtudván, hogy a főur a vár alatt levő udvarházban tartózkodig, éjszakának idején meglopták az őröket, nagy véletlenül Déván termettek, rontani, vágni kezdették a kaput, és mielőtt a katonák észbe kaphattak volna, már el is foglalták az udvarházat. De számitásukban csalatkoztak s a támadás kudarczczal végződött, mert Bethlen, ki az éjszakát fenn a várban töltötte, hajnal felé lövetni kezdé és hamarosan szétrebbentette az ellenséget. Mialatt a portyázó sereg Barcsa ostromára indult. Szántóhalomról beüzentek a várba, hogy ők Forgáchtól üzenetet hoztak a nemzet jövendő megmaradásáról, Bethlen elfogadta s az udvarháznál megvendégelte őket; ettek, ittak, sokáig beszélgettek. — (Dr. Komáromi András: Bethlen Gábor Déva várában. Századok 118. lap.)

Bethlen után egy század alatt romba dőlt minden alkotás; a hegyoldalról leomló föld eltemetéssel fenyegette az ugy is alacsony curiát. Ő körülárkoltatta, hogy a falakat a nedvességtől megszabaditsa, az udvart újra rendezte, a kertet parkirozta s a kastély keletfelőli részén gyönyörü lépcsőket épittetett, úgy hogy ma is ez a legszebb része az épületnek. A mai várkert viszintes területe kiterjedt halas tó volt; vizét a magyar utczai patak táplálta, s egy faragott kőből készült óriási kristály medenczéből zuhogva hullott a tóba alá, melynek partját árnyas fák, ligetek szegélyezték szobrokkal, régiségekkel (Veczelről) tarkázva. A kastély hosszában emelt terrász nyujtott idylli kilátást a bájos képre. Igy magyarázhatom csak meg ez év tavaszán, az épület lebontása alkalmával napfényre került számtalan faragott kövek rendeltetését. A fejedelmi pompa Bethlen alatt csak egyszerü magyar bázias volt, de Steinwille alatt világias nagyobb igényü izlésnek felelt meg.

Erre mutatnak az emelet tágas szobái, gyps stucco plafondjai, aranyozott, anovettes barok stylü festményei. A nagy kandalló, mely ma az emeleten az elfogadó teremben áll, hajdanában földszinten állt, innen hozatta

fel a pompás épitményt Steinwille saját termébe, melynek diszére szolgált; de hogy ezt is Bethlen épitette, mutatja a Bethlen és Dániel czimer, a kandalló terracotta diszletei közt.

Most, hogy az egész magna curia a jövőben elveszteni készül régi caracterét, a tervbe vett törvényszéki palota épitése által, még ideje alaposan átvizsgálni e területet, s legalább irásban és képekben feltüntetni annak eredeti alakját, mert a mi hajdan egy gazdáé volt, habár sok urat cserélt és sok rabló gazdaságnak volt kitéve, mégis most háromféle tulajdonos alatt, a törvényszék, pénzügyigazgatóság és város ugy át fog alakulni, hogy senki sem fog hitelt adni mai leirásomnak. Mert ki hinné, hogy a mai szép vársétány hajdan tó volt s még a század elején is annak kiszáradt medre fák nélkül volt, s a gyümölcs akkor jutott a parkba, mikor gazdasági uradalommá alakult bérlők alá jutott? Vagy ki hinné, hogy a mai honvéd laktanya udvarán 4—5 méter mélységü és 20—25 m. széles sáncz tátongott, melybe az emlitett tó vize lecsapolható volt, felette pedig, a mai majális tánczhelyén, Steinwille redoutjai álltak?

A honvédkert csillagsánczai symetrikus ötszögü kiszögeléseivel hová lettek? A sósforrás felett még állanak az ágyuk és gyalogság részére formált hatalmas sánczok, melyeknek symetricusan megfelelt az innenső oldalon, a mai új honvéd laktanya udvara felett egy teljesen egyenlő elhelyezésü ágyutelep.

Hol ma békés polgárok sétálnak, hajdanában érczágyuk feküdtek, s osztrák vitézek álltak őrt, őrizve a Maros völgyét ugy a Solymos felől, mint Piski irányában jövő ellenségtől.

Sokan nézik a képet, mikor a Maros kiáradva beönti vizét a csillagsánczokba. Igy volt ez hajdan is, csakhogy a viz a várkert alatt már csillogott, s mintegy 25 méternyi távolban zárta el az ellenség utját a sánczok felé.

Ma e helyen Déva város üdülő helye virul fel. Bájosan szép és classikus terület èz, melynek rendezése, szakavatott kezek alatti kifejlesztése oly szép feladat, mely ha mesterét megtalálja: elsőrendü üdülő helylyé teheti Dévát, hová messze földről idegenek vándorolnak. A mai honvédkertben ásványos sósvizek bugyognak fel, melynek kristály tiszta vize egy fürdőtelep rendezésére és felállitására hiv fel; felette pedig a vársétány testedző, kellemes és szórakoztató üdülést nyújt.

Vajon eljön-e mestere? Vajon megvalósul-e álmom e szép jövőről? Nem tudom. De hiszem és óhajtom!

— Vége. —

Szinte Gábor.

Ms 437/3. 1

A Haller-czikkhez.

Haller Károly guberniumkor. † 1756.—

I. feleségei: Barkóczy Julia

II. " Apor Borbála

III. " Daniel Zsófia.

† Turul 1886. évf. 71. l. —

L. 1902: XV/22.

M 937/3. 2

Vajda: A varsányi Daniel család

527.l. Lőcsen, 1755 okt. 20-án. Da-
niel Sófia örökíti őrcsei Daniel
Györgyöt, hogy a reá rám rótt fő-
koleragyrnak 18-dik napján nélkü-
ves fejjem, Alkor gróf Wallenstei-
ler János uram kiválásával kínja-
ba következzen azonnali elkészítéről.—
Sófia a megbocsáthatatlan kínzá-
nak mondja, mely elvezetője
nagy méltóltben részesítse és él-
talvezke ajtóit!

752.l. Lőcsenben a gubernalcsi
lakban 1743 okt. 7-én születtek meg
a Daniel-művészek: Daniel Sófia,
Krisztina, Anna és Ludwik, kik 1744
május 5-én a lőcsenben vannak.

Pécs, 1902. VJ/Za

M. 437/3. **3**

A Koller-ügyben.

Daniel Zsófia írja h. földvárról, 1783 nov. 26-ikáról, hogy „a megyei gubernatorné meghoz 21-ik 8-bris, ez kánom, mire vakon igen jó volt, ez most ami világ igen atyafi, mint ez volt, nem akar tűl."

S. Vajda Emil: A varjasi Daniel család története és a magánéletben (Budapest, 1894.) 579. l.

Déva, 1902. XI/18.

A Haller-nicknév.

— Gróf Haller János, kit dely Kormány-zója 1734. nov. 22-től 1756 okt.-18-ig, a mint megtalál!

Semmit!

Siebmacher mit ad?

— Feleége: magyari Daniel Zsófi, a ki a deáki madalmat 1742-től, † 1783-ban; Nagy Iván III. k. 231. l. 1767-ig bírta.

Utóda: Vajda Emil, † Daniel-né. Lásd okmánytárát.

Az Erd. Múz. Kotában: IV. 437/4.

A Turul IV. kötetében (IX. 8.) a Haller grófok nemzedékjegyzéke!

Az F. V. 325. lapján: Daniel Zsófiról!

Címerében = semmi!

Nagy Iván — Korabeliek, stb.

Történelmi Tár — Szárnadok.

Teljes tól: Kézirásművészet: Kéziratok I–IV. k.

D. 1902. XI/6.

Ls 437/3. 5

A Haller- és illkhez.

1750. 5. Juli Kommt der Guber-
nator Haller mit Frau Gemah-
lin in Kronstadt an und geht den
7. Juli mit dem Aufzug der Bür-
ger zu Fuss und Pferde wieder
weg.

Kredeki feljegyzés a „Haller“
kronstadti látogatásáról a Haller Károly
arcképe alatt lévő V. k. 421. lapjain.

Déva, 1902. XI/24.

Ms 437/3. 6

A Haller-rokonokról.

Nagy Iván: III. k. 232. lapjain:

Daniel Péter (Hunyadmegye) főispán Ilona feleje, leánya Bethlen Sándor grófnak Haller János nevében halálig Bethlen Benedek herceinának címzett.-

Megtérdemli Kovács József.
t. a Fr. specialistákat írja ki!! XI/10.

Benkő József: Transsilvania generalis I. k. (Kolozsvár, 1833) 24. lapjáin:

Gróf Haller János Erdély kormányzója volt 1734-től 1756 okt. 18-ikáig, a mikor 64 éves korában Lebenben meghalt.

S. 1902. XI/9.

M. 437/3. 7

A Haller-nikkelek.

Haller leánya: Karolina feleségül volt gróf Gyulai Ferenc táblabíró, aki M. Vásárhelyen lakott.

Abafi Lajos: Gyöngyösi 6. k. 408. l.

Nagy Iván: Magyarország családai V. k. (Pest, 1859.) 34. lapján:

Gróf Haller János 4. kir. kamarás előbb (1729-ben) cisk. gyergyói és Kászon-széki kir. főbírája, később 1734-ben Heves főkormánybiztosa lett. Meghalt 1756 okt. 18-án. Első neje Barkóczy, a második Apor leánya (I. k. 55 l.), a harmadik Daniel Borbála volt. Ennek és előbbiektől maradván négy leánya, ágyasaka fiú-ágon megszakadt.

A fejérvárgyarmati Erdélyházban van-e valami róla? Más könyv- és dézsi családjaikban?

↓
a 109. lapon - denni!

D. 1902. XI/9.

M. 437/3.

A Haller-nótácska. 8

A dévai udvarházában valóságos mülegy
ifjú
Bethlen István épületének fel és ide
menésétől [163x-ban] egyetemi falépéje
Lévay Mária, kit titkos utas vonzaf
Kun István, elvált a vándorlegény alak
való-ságos udvarában fogva tőrül, hon-
nan ab appetitus, míg az udvarház kar
gyújtól borzongatták" továja schlankája, a lép-
csős kerekre, onnan a vár ütjára
nyíló egyik ajtóun ki a várba ma-
tart fel.

Szalay di Imre története magyar
királyaiból (Pest, 1853.) 92/3. l.

D. 1902. XI/7.

Ms. 437/3.

9

A Haller-nikkelek.

A Történelmi Lapokban:

gr. Haller János: — semmi!

Daniel Kroóft: a M. K. 1165. l. egyén:

Lőkösházáról, 1766 április 12-én K. alá-

írással, minthogy tolain ujtól pénztag nem.

L. 1902. XI/6.

Gróf Haller János 1734—1758-ig 1756-ig gubernátor. Erről csak annyit tudok, amit Nagy Iván V. Kötete 34. lapján olvashatók. —

Daniel Sophia „heroina" jelöltről annyit írhatok Ernst Daniel gyámomat 1888 április 20-án írtam, hogy a gr. Teleki nemzetség levéltárában találtam egy ~~fa~~ címert, melyen mezőn jobb felől a Haller és balfelől a Daniel címer. A Daniel címeren kék mezőben ezüst hattyú, nyakán nyíl vesszővel át lőve. A terjedelmes irat rajta ez latin nyelven, lapidaris stilusban, világítva, összevonva kiponttva, t. i. minden szó után pont. Én kiegészítve írom le:

„Excellentissima ac illustrissima Comitissa Sophia Daniel de Vargyas, excellentissimi Comitis Joannis Haller Liberi Baronis de Hallerkeö Sacratissimæ Cæsareæ Regiæque Majestatis consiliarii Status actualis intimi ac in magno Transilvaniæ Principatu dum viveret, gubernatoris relicta vidua, lumine veræ fidei illustrata, ardentissima in Deum religione, profundissima in terræ Principem devotione, singulari in rebus gerendis dexteritate, rara in prosperis animi demissione, secum superante in adversis fortitudine, mulierem fortem illam vivis expressit lineamentis, cuius pretium procul et de ultimis finibus ad hæc officia in omnes mira dividebat prudentia, humanorum reverentissima, æqualium amantissima, inferiorum sollicitissima, verbo: gravitatis, cum suavitate felix, adeo temperatrix, ut ab hac diligeretur, ab illa suspiceretur, multorum mater prolium, plurium avia nepotum et pronepotum, nullum sibi censebat esse, ni illos pararet, Deo, principi et patriæ opes in egenos dispensabat largissime pene prodiga, ni mater ipsorum non fuisset digna. Sane in terris semper vivere, nisi cœlo dignior exstitisset, tot virtutum ornamentis dives, maturam cœlo animam creatori reddidit atque in abundantia amorum et meritorum communi omnium luctu mortalem urnam subiit Cibinii in Transilvania Status sua 72 anno redemptionis 1783. XII. Kal. Novembris. 65 Dr. Vajda fordítása: Daniel

Család okmánytára (Byrcz. 1894.) 576 lapján. MN. 1902. XI. 12. jóváhagyólattal

Végh Károly